

УДК 378.147.091.3

О. О. ОСОВА

кандидат педагогічних наук, доцент
КЗ “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” ХОР

ІМІТАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті викладено основні підходи до визначення суті поняття “комунікативна компетенція” у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці. Виходячи із сутності та структури поняття “комунікативна компетенція”, доведено, що значні можливості для формування цієї компетенції надає використання імітаційних технологій навчання в процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Подано етапи реалізації імітаційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови, визначено особливості запровадження імітаційних технологій навчання іноземних мов на різних етапах навчання.

Ключові слова: комунікативна компетенція, імітаційні технології, іноземна мова, учитель іноземної мови.

Одним із пріоритетних завдань розвитку українського суспільства, зокрема системи вищої педагогічної освіти, є входження в європейський освітній простір, що зумовлює перебудову професійної підготовки майбутніх фахівців відповідно до міжнародних освітніх стандартів. Модернізація системи вищої педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу вимагає оновлення діяльності вищих навчальних закладів з урахуванням національних надбань світового рівня та кращого європейського досвіду професійної підготовки конкурентоспроможних компетентних фахівців, здатних проводити багатофункціональну педагогічну діяльність. Сучасні вимоги соціального замовлення вимагають принципово нових підходів до організації навчання, зокрема у сфері професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Відповідно до сучасної освітньої концепції вищої школи мета навчання іноземної мови майбутніх учителів полягає у формуванні й розвитку особистості, здатної брати участь у міжкультурній комунікації та навчати їй. Це означає, що комунікативна компетенція є однією з найголовніших у системі вимог до сучасного вчителя іноземної мови.

Для досягнення поставленої мети необхідним є пошук шляхів, засобів та методів активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, і на цій основі розвиток їх творчого мислення та самостійності. З огляду на таке завдання модернізації системи педагогічної освіти виникає необхідність заміни традиційного репродуктивно-знанневого навчання підготовки спеціалістів на активне, індивідуально-творче. Реалізація активного характеру навчання має мобілізувати процес набуття соціально та особистісно необхідних інтелектуальних і технологічних знань, сприяє творчому формуванню професійного становлення майбутніх фахівців.

У зв'язку із цим особливої актуальності набуває проблема використання технологій навчання, які значно активізують мислення й діяльність студентів, прищеплюють інтерес до іноземної мови, розвивають комунікативні навички й таким чином сприяють формуванню комунікативної компетенції майбутніх учителів. Одними з таких є імітаційні технології навчання.

Вихідними передумовами дослідження є науково-методичні праці, у яких розкрито психолого-педагогічні засади професійної діяльності вчителя, а саме: удосконалення навчально-пізнавального процесу у вищих навчальних закладах освіти (В. Бондар, С. Гончаренко, В. Лозова, О. Мороз та ін.), формування творчої активності студентів, професійних якостей майбутніх фахівців, готовності до різних видів діяльності (С. Беспалько, В. Борисов, Л. Гусак, В. Зілкевічус, В. Король, С. Кучеренко та ін.), запровадження компетентнісного підходу в зміст професійної діяльності (В. Бондар, І. Зимня, В. Кальней, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський, С. Шишов та ін.), запровадження технологічного підходу в професійну освіту (В. Беспалько, В. Бондар, К. Баханов, С. Бондар, М. Гриньова, І. Дичківська, В. Євдокимов, М. Кларин, О. Кішко, Л. Коваль, О. Комар, Т. Назарова, А. Нісімчук, О. Падалка, В. Паламарчук, О. Пехота, В. Петюков, Л. Пироженко, І. Прокопенко, О. Пометун, І. Прокопенко, Г. Селевко, С. Сисоєва, П. Сікорський, І. Смолук, Д. Чернилевський, І. Шапошнікова та ін.). У ході наукового пошуку виявлено, що проблемі дидактичної гри як методу навчання приділено певну увагу у вітчизняній та зарубіжній науково-методичній літературі. Так, у своїх працях зазначений метод навчання описують такі відомі вчені, як Ю. Бабанський, О. Вишневський, Д. Ельконін, Д. Іщенко, І. Китайгородська, В. Лозниця, Є. Пассов, Г. Рогова, М. Стронін, О. Тарнопольський, А. Фурман та ін. Особливого значення імітаційним методикам під час вивчення іноземної мови надають британські та німецькі лінгвісти й методисти: В. Авз, Д. Берне, А. Малей, Д. Хандфільд та ін. Водночас питання використання імітаційних технологій у системі формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземної мови розкрито у вітчизняній науково-педагогічній думці недостатньо.

Мета статті – визначити теоретичні аспекти запровадження імітаційних технологій у систему формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземної мови.

У ході наукового пошуку виявлено, що в науково-методичній літературі не існує єдиного визначення поняття “комунікативна компетенція”. Так, за Н. Хомським, “комунікативна компетенція” – це здібність, необхідна для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою [12].

Німецькі вчені Б. Крафт і К. Менг пояснюють комунікативну компетенцію як “специфічну систему різних видів уживаних значень”, лише частково усвідомлених індивідом, що є предметом осмислення, розмови й регулюють “інтеракційну діяльність мовленнєвого спілкування” [7, с. 29].

Автор інтенсивного методу вивчення іноземної мови Г. Китайгородська вважає, що “комунікативна компетенція” – це здатність брати участь у реальному спілкуванні іноземною мовою. Зауважимо, що галузь

“Мови і літератури” (іноземна мова) оперує терміном “компетенції”, а не “компетентності”, що є на сьогодні предметом дискусій.

У слов’янській лінгводидактиці термін “комунікативна компетенція” ввів учений М. В’ятютневий, який тлумачить його як здібність людини спілкуватися в трудовій та навчальній діяльності, задовольняючи власні інтелектуальні потреби [5, с. 14].

Враховуючи вищевикладене, зауважимо, що комунікативна компетенція – це здатність людини до спілкування в одному або декількох видах мовленнєвої діяльності, яка являє собою набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу якість мовної особистості.

Аналіз науково-методичної літератури [2–5] надає змогу стверджувати, що складовими комунікативної компетенції вчителя іноземної мови є:

- лінгвістична компетенція – здатність розуміти/висловлювати велику кількість правильно побудованих речень за допомогою засвоєних правил;
- вербально-когнітивна компетенція – здатність запам’ятовувати, групувати, актуалізувати в пам’яті знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення;
- вербально-комунікативна компетенція – здатність враховувати під час спілкування контекстуальну доречність мовних одиниць;
- метакомпетенція – розуміння та знання понятійного апарату.

Виходячи із сутності та структури поняття “комунікативна компетенція”, зауважимо, що значні можливості для формування цієї компетенції надає використання імітаційних технологій навчання в процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

З метою формування в студентів умінь пізнавального і творчого типу, а також умінь групувати, актуалізувати в пам’яті слова викладачеві важливо усвідомити, як ставити комунікативне завдання, якими стимулами та заохоченнями викликати у студентів і реалізовувати мовленнєві наміри, який мовленнєвий продукт можна очікувати. Тому актуальним на сучасному етапі є створення на заняттях з іноземної мови таких умов та постановка таких комунікативних завдань, які б стимулювали студентів до усвідомленого засвоєння знань і творчого застосування набутих умінь та навичок, що є можливим лише при моделюванні ситуацій у навчанні. Як зазначає А. Матюшкін, викладачеві потрібно “поставити студента перед необхідністю виконати таке практичне або теоретичне завдання, в якому призначені для засвоєння знання займатимуть місце невідомого” [11, с. 33]. Лише за таких обставин студент розвиває своє мислення, тренує пам’ять, мобілізує свій творчий і фаховий потенціал, що також актуально в контексті формування комунікативної компетенції майбутніх учителів. Тому виникає потреба в моделюванні комунікативних ситуацій і реалізації їх у рольових та ділових імітаціях і симуляціях, які дають можливість студентам як суб’єктам навчальної діяльності “виявити свою творчу індивідуальність, удосконалити свої комунікативні та організаційні здібності” [17, с. 29].

В основі імітаційних технологій – імітаційне або імітаційно-ігрове моделювання, тобто відтворення з певною мірою в умовах навчання адекватності процесів, що відбуваються в реальній системі. Побудова моделей і організація роботи слухачів за цими моделями дають можливість відобразити в навчальному процесі різні види професійного контексту й формувати професійний досвід майбутніх фахівців в умовах квазіпрофесійної діяльності. Наявність ролей передбачає спілкування студентів між собою та з викладачами в процесі імітації. На нашу думку, використання імітаційних технологій навчання в системі формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземної мови дає можливість студентам адаптуватися в умовах сучасної школи, успішно розв'язувати складні комунікативні завдання, створювати необхідні умови педагогічного впливу, свідомо аналізувати та коригувати результати власної діяльності.

Комунікативна ситуація своїм динамізмом і новизною детермінує реалізацію мовленнєвої поведінки співрозмовників залежно від тих соціально-комунікативних ролей, у яких опиняються її учасники. Чинник рольового навчання є провідним у теорії комунікативних технологій, тому що гра дає змогу студентам легко входити в контакт з ігровими партнерами, знаходити взаєморозуміння й відчувати їх підтримку, сміливо виявляти свої емоції та почуття, а також, як зазначає О. Квасова, “стимулює формування моральних цінностей і світогляду студентів” [6, с. 33].

Гру, на думку М. Ляховицького і О. Вишневецького, “завжди легко пристосувати до потреб навчального процесу. При цьому не варто вважати зайвим якнайповніше імітування реальних умов, вдаючись до використання реквізиту й бутафорії” [10, с. 21]. У контексті досліджуваної проблеми зауважимо, що використання унаочень при моделюванні певної комунікативної ситуації створює той мікроклімат, який не тільки на вербальному, а й на зоровому рівні сприяє закріпленню здобутих навичок при розіграванні поведінкових і комунікативних моделей. Це надзвичайно допомагає наблизити навчальну ситуацію до реальності, сприяє зосередженню уваги студентів на діяльності, що відбувається, виховує в них почуття відповідальності як за свої вчинки, так і за вчинки партнерів по грі та дає змогу студентам належно оцінити процес та результати спільної діяльності.

Якщо в умовах шкільного навчання або на початковому етапі у ВНЗ при вивченні іноземної мови моделюють і широко використовують соціально-побутові рольові ігри, то при професійно орієнтованому навчанні на середньому та вищому етапах навчання студентам пропонують так звані ділові ігри, які сприяють реалізації “основних закономірностей розвитку професійної діяльності і професійного мислення на матеріалі динамічно створюваних і розв'язуваних спільними зусиллями учасників навчальних ситуацій” [3, с. 132]. В. Скалкін називає ділові ігри “імітаційно-діловими”, у ході програвання яких студенти мають можливість відпрацьовувати “мовленнєві вміння, для яких назва гри дає змістовий матеріал” [16, с. 64]. Отже, у ділових іграх майбутні вчителі тренуються в одному або декількох видах мовленнєвої діяльності, задовольняючи власні інтелектуальні потре-

би. Активно використовуючи мовленнєві зразки та моделі, термінологічну лексику, лексико-граматичні структури, студенти вчаться висловлювати свої думки й наміри щодо розв'язування окремого питання, а також конструювати та імітаційно відтворювати моменти професійної діяльності, такі як розмова по телефону, ділова зустріч, педагогічна ситуація тощо. Крім того, у ділових іграх розвивається нестандартне мислення, формуються ділові якості та риси майбутніх фахівців.

Крім ділових ігор, викладач організовує так звані симуляції, або імітування, ділової активності на практичних заняттях. Деякі дослідники називають таку діяльність імітаційно-моделювальною грою. Практично відмінності між діловими іграми та симуляціями є здебільшого умовними, мета як симуляцій, так і ділових ігор – сформувати комунікативні вміння ділового спілкування студентів під час розв'язування різноманітних проблем життя й таким чином реалізувати їх рольову поведінку в заданих чи створених викладачем умовах. Симуляційна гра передбачає наявність конфліктних інтересів. Без конфлікту, без суперечностей інтересів, без наявності гострої проблеми гра буде позбавлена емоційної виразності, перестане бути “моделлю експресивного акту” [14, с. 35], а її учасники втратять стимул не тільки до розв'язування проблеми, а й до її обговорення. У симуляційних іграх повинен бути момент непередбачуваності, загадковості, який би стимулював студентів як до пошуку альтернативних способів ефективного розв'язання певної ділової проблеми, так і до відповідного мовного коментування процесу виконуваної роботи вербального й мовленнєвого вираження досягнутих результатів.

Процес реалізації імітаційних технологій навчання проходить кілька етапів: початковий, власне гра та завершальний. Сучасні дослідники, зокрема О. Діанова і Л. Костіна, подають структури симуляції, або “рольової гри на високому рівні” [5, с. 90]. Як початковий, так і завершальний етап рольової гри складається з двох фаз: аудиторної й самостійної роботи. Така послідовність роботи на початковому етапі є доцільною лише при роботі в групах з низьким або середнім рівнем знань. При організації та проведенні рольової гри або симуляції в групах з високим рівнем підготовки доцільно починати з фази самостійної (позааудиторної) роботи, а згодом переходити до фази колективного, групового (аудиторного) закріплення та активізації вивченого матеріалу. Це пояснюється тим, що ефективна участь студентів у змодельованих ситуаціях рольового спілкування неможлива без попереднього опрацювання ними теоретичного матеріалу з певної теми. Наприклад, під час інсценізації казки “Білосніжка і семеро гномів” учасникам необхідно простежити за характером персонажу, його поведінкою, манерами, важливим також є технічний аспект (приміщення, обладнання, технічні засоби тощо), про правила написання протоколу тощо. Під час фази аудиторної роботи на початковому етапі (симуляції) проводиться активне обговорення опрацьованих студентами матеріалів з теми, а також практична підготовка до організації власне симуляції. На завершальному етапі вважаємо за доцільне спочатку провести фазу самостійної роботи, а згодом

підбити підсумки. За такої послідовності роботи студенти зможуть осмислити хід та результати проведеної напередодні симуляції, написати звіти, підготуватися до самоаналізу тощо. Під час фази аудиторної роботи можна провести активне й цікаве обговорення результатів симуляції, згадати про успіхи та недоліки, оцінити всіх учасників гри.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що використання імітаційних технологій навчання має важливе значення в системі формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. Зазначені технології сприяють розвитку іншомовного мовлення майбутніх учителів, забезпечують максимальне спілкування суб'єктів освітнього процесу, стимулюють критичне ставлення студентів до власної роботи, висловлення власної думки й адекватного сприйняття відгуків. Під час запровадження імітаційних технологій навчання майбутні вчителі тренуються в одному або декількох видах мовленнєвої діяльності, задовольняючи власні інтелектуальні потреби. Активно використовуючи мовленнєві зразки та моделі, термінологічну лексику, лексико-граматичні структури, студенти вчаться висловлювати свої думки й наміри щодо розв'язування окремого питання, а також конструювати та імітаційно відтворювати моменти професійної діяльності. Крім того, використання імітаційних технологій навчання в процесі навчання іноземної мови стимулює студентів до усвідомленого засвоєння знань і творчого їх застосування на практиці, що, у свою чергу, також позитивно впливає на результати формування комунікативної компетенції студентів.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у розробці моделі формування фахових компетенцій майбутніх учителів іноземної мови засобами імітаційних технологій.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школы: контекстный подход : метод. пособие. Москва, 1984. 207 с.
2. Дианова Е. М., Костина Л. Т. Ролевая игра в обучении иностранному языку. *Иностранные языки в школе*. 1988. № 3. С. 90–92.
3. Квасова О. Г. Использование проблемных коммуникативных ситуаций в обучении иностранному общению студентов 2–4 курсов языкового вуза. *Иноземні мови*. 1999. № 1. С. 32–33.
4. Китайгородская Г. А. Принцип интенсивного обучения иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 1988. № 6. С. 3–8.
5. Ляховицкий М. В., Вишневский Е. И. Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-воспитательном процессе. *Иностранные языки в школе*. 1984. № 2. С. 18–23.
6. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении : метод. пособие. Москва, 1972. 207 с.
7. Менг Г. Онтогенез речевого обучения. Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду / под ред. Ф. А. Сохина, О. С. Ушаковой. Москва, 1987. 239 с.
8. Попович М. В. Поняття “дискурс” у метафоричному розумінні. *Філософська думка*. 2003. № 1. С. 27–36.
9. Симоненко Т. Професійна комунікативна компетенція вчителя-словесника: сутність, структура, критерії поняття. *Рідна школа*. 2004. № 9. С. 12–16.

10. Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи : пособие для учителей. Київ, 1989. 158 с.
11. Филатов В. М. Методическая типология ролевых игр. *Иностранные языки в школе*. 1988. № 2. С. 25–30.
12. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge : Mass, the MIT Press, 1967. 268 p.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2017.

Осовая О. А. Имитационные технологии в системе формирования иноязычной коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка

В статье представлены основные подходы, касающиеся определения сущности понятия “коммуникативная компетенция” в отечественной и зарубежной педагогической мысли. Исходя из сущности и структуры понятия “коммуникативная компетенция”, доказано, что значительные возможности для формирования указанной компетенции предоставляет использование имитационных технологий обучения в процессе подготовки будущих учителей иностранного языка. Раскрыты этапы реализации имитационных технологий в процессе подготовки будущих учителей иностранного языка, определены особенности внедрения имитационных технологий обучения иностранного языка на разных этапах обучения.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, имитационные технологии, иностранный язык, учитель иностранного языка.

Osova O. Imitative Technologies in the System of Future Foreign Language Teachers' Foreign Language Communicative Competence Formation

Modern social demands call for absolutely new approaches to education organization, in particular, in the sphere of future foreign language teachers professional training. According to the modern high school education conception, the aim of foreign language learning by future teachers is forming and developing a personality able to participate in intercultural communication and teach others to do it. It means that communicative competence is one of the most significant components in the system of requirements to the modern foreign language teacher. As a result, special attention is paid to the problem of using learning technologies that considerably activate students' thinking and activity, foster interest in foreign languages, develop communicative skills and thus contribute to the formation of future teachers' communicative competence. One of such means is imitative learning technologies.

The article concerns the main approaches to defining the essence of the notion “communicative competence” in domestic and foreign pedagogical conceptions. Having analyzed the essence and the structure of the notion “communicative competence”, it has been proved that application of imitative learning technologies in the process of future foreign language teachers training provides considerable opportunities for the formation of the abovementioned competence. Imitative technologies are based on imitating or game imitating modeling, that is on reproduction of real processes under the learning conditions within certain limits. It has been found out that application of imitative learning technologies in the system of future foreign language teachers' communicative competence formation helps students to adapt under modern schooling conditions, successfully solve complicated communicative tasks, create necessary conditions of pedagogical influence, consciously analyze and adjust the results of their activities.

The author presents the stages of imitative technologies realization in the process of future foreign language teachers training, singles out the peculiarities of implementing imitative learning technologies on different stages of education.

Key words: communicative competence, imitative technologies, foreign language, foreign language teacher.